

Laczkóné Pálfi Alojzia

Kiss Áron Magyar gyermekjáték- gyűjteményének hatása a zenei nevelésre

A hazai óvodapedagógus- és tanítóképzésben a zenei nevelésre való felkészítés elengedhetetlen feltétele a jó pedagógussá, szakemberré válásnak. A kisgyermek nevelésének fontos területe a zenei nevelés: az érdeklődés felkeltése, az érzékenység (zeneszeretet) kialakítása és a képességek fejlesztése. Ehhez nyújtanak segítséget a magyar népi gyermekdalok és mondókák a hozzájuk tartozó mozgásformákkal, valamint a komponált dalok, az európai dallamok és a népdalaink. A kodályi elveken nyugvó zenei neveléshez a kiadványok nyújtanak segítséget; az óvodában a pedagógust elsősorban Forrai Katalin *Ének az óvodában* című könyve, az általános iskolában pedig az ének-zene tankönyvek és más munkák. Szakmai körökben ismert a *Magyar Népzene Tára* első kötete, amely *Gyermekjátékok* címmel valóban tárháza a fellelhető bőséges zenei anyagnak. Itt kell megemlíteni Kiss Áron *Magyar gyermekjáték-gyűjteményét*, amely nyelvezetében a 19. századot varázsolja elének és kitapinthatóan jelen van a *Magyar Népzene Tára* 1951-ben megjelent I. kötetében.

A népdalgyűjtés nem volt új keletű. A 19. század elején már akadtak próbálkozások a magyar nyelv és a magyar népzene megőrzésére. Ekkor írta Csokonai: „Hallgassátok figyelemmel a danoló falusi leányt és a puttonyost...”, nem sokkal később Kölcsey hasonlóra figyelmeztetett: „a való poézis szikráit a köznépi dalokban kell nyomozni.” E téren ígéretes próbálkozások: Erdélyi János: *Népdalok és mondák* (1846–1848); Kriza János: *Vadrózsák*; Arany János népdalgyűjteménye (kántáló dallamok és gyermek réják. (Kodály fontosnak találta, és 1952-ben újra kiadta), de a legnagyobb formátumú az 1891-ben megjelent, Kiss Áron által szerkesztett *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*.

Az 1845-ben Porcsalmán született Kiss Áron a sárospataki református kollégium diákja volt, teológiai, jogi és bölcséleti tanulmányokat folytatott, majd 1874-ben doktorált. A külföldi tanulmányútjain tapasztalt hatására az akkori képzőkben az oktatás színvonalának emelését tűzte ki célul. E terve megvalósításán dolgozott Nagykőrösön, a Tanítóképzőben – előbb mint tanár, majd igazgató – és később a Budai Paedagogium élén. A kisgyermek nevelésében a gyermekjátékokra helyezte a hangsúlyt, de nem volt, vagy alig akadt hozzáférhető magyar zenei dalanyag, az idegenből átvett dallamok és sikertelenül magyarított szövegek terjedése pedig aggodalommal töltötte el. Ilyen körülmények hatására emelte fel szavát a magyar gyermekjátékok összegyűjtése és terjesztése érdekében az 1883. évi Országos Tanítógyűlésen: „1. A játékoknak s az esetleg velök járó daloknak a magyar nemzeti nevelés szolgálatában kell állaniok, s ezért a játékokban a magyar jelleg megóvandó. 2. A gyermekek játékaik s ezek dallamai a haza minden vidékén összegyűjtendők.” A *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény* előszavában részletesen beszámolt

arról, hogy a gyűjtésben 48 vármegyéből 214 tanító, tanár, munkatárs vett részt. A zenei anyagot Bartalus István és a fiatal Sztankó Béla rendezte sajtó alá, a gyűjtést Kiss Áron válogatta, szerkesztette, s jelentette meg 1891-ben.

„A megtartott anyag elrendezésénél (...) a gyermek fejlődését vettem alapul, azaz úgy soroztam az egyes játékokat egymás után, a mint azok játszásába a gyermek egymás után, vagy egymás mellett belenő” – olvasható az előszóban. A dalok java 6-8 hangterjedelmű, témájukat tekintve növényekről, állatokról szólnak, van közöttük naphívogató, kiszámoló, ezeket követik a különféle táncos játékok, körjátékok, hidas játékok, lakodalmások, valamint ünnepre szólók. A friss anyagok mellett más, korábbi összeállításból is átvett néhányat, a szövegeket gyakran a tájszólás szerint közölte. Sok dalnak csak a szövege maradt ránk – valószínűleg a gyűjtő nem értett a dallam lejegyzéséhez –, mégis e gyűjteménynek köszönhető, hogy számos közkedvelt magyar népi gyermekjátékdal, mondóka vált mindannyiunk közkinccsév, és nem merült a feledés homályába. Ha beletekintünk Kiss Áron könyvébe, felfedezhetjük a jól ismert és ma is gyakran játszott gyermekdalok kottáit: Zsipp, zsupp, kender zsupp – Süss fel, nap – Csigá-bigá told ki szarvadat – Kis kacsá fürdik – Cickom, cickom – Hajlik a meggyfa – Most jöttem Bécsből és még sorolhatnánk. A közkedvelt dalos játékokat, a számos variánst a lelőhelyet, olykor a gyűjtő nevét megadva közölte. A gyűjteményben akkor megfogalmazott játéktípusok és a hangkészlettel kapcsolatos elvek a mai napig meghatározó jelentőséggel bírnak a mondóka és dalanyag kiválasztásában.

Ezek a gyermekdalok meghihlették zeneszerzőinket is. Csak fel kell lapozni Kodály Zoltán egyneműkari kötetét vagy Bartók Béla *Gyermekeknek* I. füzetét. Az elemzések során lépten-nyomon felfedezhetjük a Kiss Áron-féle gyűjtemény anyagát; olykor a dallamot, máskor a szövegvariánsokat.

A feljegyzések szerint Kodály Zoltán még fiatal népdalgyűjtőként megismerte Kiss Áron kiadványát. Sok időt töltött a Gyűjtemény aprólékos tanulmányozásával, részben népdalgyűjtő körútjai okán, részben a zenei neveléssel kapcsolatos elvek kialakítása és az óvodától az iskoláig történő bevezetése céljából. Ezt igazolják a tulajdonában lévő Kiss-kötetbe írt feljegyzései is. Kodály sokat is tett azért, hogy a Gyűjteményben lévő dalokat, játékokat minél többen megismerjék. *Visszatekintés* című összegyűjtött írásai rendre ezt az elkötelezettséget tükrözik. *Gyermekek* című, 1929-ben megjelent írásában még a zenei neveléssel kapcsolatos elveit fogalmazta meg, az *Énekes játékok* című 1937-es írásában értékelte-elemezte Kiss Áron gyűjteményét. Más egyéb problémák mellett főleg a szövegekhez tartozó dallamokat hiányolta, mégis fontosnak tartotta, mert a szöveg, dallam, játék hármasság elsőszőr kapott helyet a kiadványban, és mert minden darabja „a magyar gyermek elveszett paradicsomának emlékét őrzi”. A gyermekjátékokkal „a néphagyomány zörget az óvá bezárt ajtaján. (...) Jobb jövőt jelent, ha bebocsátja”, ezért akarta mielőbb „közkinccsé tenni”. A *Zene az óvodában* című írásában pedig a Kiss-féle kiadvány részletes bemutatása mellett a kisgyermek zenei nevelésének célját és feladatait foglalta össze. Ne felejtjük el, hogy ez az előadás elsőszőr 1940-ben hangzott el egy énekotatással kapcsolatos ülésen. Az 1951-ben megjelent *Magyar Népzene Tára* gyermekjátékokat rögzítő I. kötetében – amelyhez az előszót Kodály írta –, a Kiss Áron által szerkesztett anyag nagy része is fellelhető.

Kodály és Bartók az 1900-as évek elején kötött életre szóló barátságot. Mindkettőjüket ugyanaz az eszmeiség hatotta át; a magyar népi hagyományok megőrzését tartották fontosnak. Ezt a munkakapcsolatot Kodály tudatossága irányította. Bartók azt írta egy helyen a népdalról: „...kicsinyben ugyanolyan mesterműnek tekintem, mint a nagyobb formák világában egy Bach-fügát vagy Mozart-szonátát.” Egyik 1904-es keltezésű, hűgához írott levelében pedig így fogalmazott: „Most új tervem van: a magyar népdalok legszebbjeit összegyűjteni, s a lehető legjobb zongorakísérettel mintegy műdal nivójára emelni...” Bartók, a zongoraművész-zeneszerző, a kezdő zongoristákkal akarta megismertetni ezt a zenei világot, mert fontosnak tartotta a zenei nevelést a lelki és szellemi fejlődés szempontjából. Örömmel fogadta a Rozsnyai Kiadó felkérését könnyű darabok, tananyag komponálására. Összeállított hát egy pedagógiai célzatú gyűjteményt, amelynek minden darabja eredeti népi dallam. A mű teljes címe: *Gyermekeknek – Apró darabok kezdő zongorázóknak (oktávfogás nélkül) magyarországi gyermek- és népdalok felhasználásával.* Ezekben a kis művekben a játékosság, a tempó (gyorsítás-lassítás) és a dinamika, a jobb- és balkézben váltva felbukkanó dallam a kifejező eszköz. Népi gondolkodásmód és hangulat tükröződik bennük vissza. A *Gyermekeknek* sorozat négy füzetéből az első készült a kisebbeknek 1908–09-ben. A 21 dallam mintegy fele (11) népdal és gyermekdal, 10 pedig Kiss Áron gyűjteményéből való.¹ 1945-ben a sorozatot Amerikában átdolgozta. Hogy mikor és hol találkozott Bartók Béla Kiss Áron gyűjteményével, erre vonatkozóan nem találtam feljegyzést, valószínűleg a Kodállal való kapcsolata révén. Tudjuk, hogy Kodály jelentősnek tartotta ezt az anyagot. Bartók 1913-ban maga is értékelte a századfordulós kiadványokat. Kiss Áronról azt írta: „... egész irodalmunk máig egyetlen dallamgyűjteménye...”

Mint írtuk, a *Gyermekeknek* I. füzeteinek keletkezési ideje 1908–09. Kiss Áron pedig 1908-ban halt meg. Milyen különös egyezés a két évszám között! Kiss Áron a 1900-as évek elején már visszavonultan élt, nem valószínű, hogy Bartókkal ismerték egymást.

Kiss Áron, Kodály Zoltán és Bartók Béla mindhárman pedagógiai céllal szóltak a gyermekekhez. Feladatuknak tekintették a magyar népi dallamok összegyűjtését, megőrzését, és eljuttatását a gyermekekhez. Kiss Áron úttörő munkát végzett ebben, hatása szerteágazó. A 20. század két kiváló zeneművésze átvette tőle a stafétabotot, s a gyűjtemény dallamait megőrizve, műveikben továbbörökítették. Az általuk összegyűjtött dallamokat énekeljük a bölcsődében, tanítjuk az óvodában, iskolában, ezeket adják elő az iskolai kórusok, ezeken érlelhetik tudásukat a kezdő zongoristák.²

Jegyzetek

¹ 2. *Süss fel nap, Szent György nap* (forrás: Kiss: 2.,3.); 3. *Elvesztettem páromat* (Kiss: 186.) (a Szegény legény dallama); 4. *Elvesztettem zsebkendőmet* (Kiss: 174.); 5. *Cickom, cickom* (Kiss: 336.); 6. *Hej, tulipán* (Kiss: 220.); 8. *Ej, görbénye* (Kiss: 134.); 9. *Fehér liliumszał* (Kiss: 312.); 10. *Az oláhok* (Kiss: 175.); 11. *Elvesztettem páromat* (Kiss: 186.); 12. *Lánc, lánc, este lánc* (Kiss: 144–145.).

² Részlet a Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karán 2013. április 24-én, a Kodály Zoltán Zenepedagógiai Konferencián „Kiss Áron Magyar gyermekjáték-gyűjteményének hatása a 20. század zenei nevelésére” címmel elhangzott előadásból. Az írás teljes terjedelmében a *Parlando c. folyóirat* 2014. évi 1. számában, a www.parlando.hu honlapon olvasható.

Felhasznált irodalom

Bartók Béla és Kodály Zoltán: *Magyar Népzene Tára I. Gyermeekjátékok* (szerk.: Kerényi György), Budapest, 1951.

Bartók Béla: *Gyermekeknek – Apró darabok kezdő zongorázóknak (oktávfogás nélkül) magyarországi gyermek- és népdalok felhasználásával. I. füzet.* Editio Musica, Budapest, 1971.

Bartók Béla írásai 1. (közreadja: Tallián Tibor), Zeneműkiadó, Budapest, 1989.

Bartók Béla levelei (szerk.: Demjén János), Zeneműkiadó, Budapest, 1976.

Bartók Béla összegyűjtött írásai I. (szerk.: Szöllősy András), Zeneműkiadó, Budapest, 1966.

Bartók breviárium (szerk.: Ujfalussy József), Zeneműkiadó, Budapest, 1974.

Bereczky János – Domokos Mária – Olsvai Imre – Paksa Katalin – Szalai Olga: *Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai.* Zeneműkiadó, Budapest, 1984. 5–8; 210. o.

Frank Oszkár: *Bartók és a gyermekek.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.

Kiss Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény.* Tudománytár. (sorozatszerk.: Gazda István) Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1984. (reprint)

Kodály Zoltán: *Énekes játékok.* In: *uő. Visszatekintés I.* (szerk.: Bónis Ferenc), Zeneműkiadó, Budapest, 1974. 62–63. o.

Kodály Zoltán: *Gyermek- és nőikarok. Jubileumi, bővített kiadás.* Editio Musica, Budapest, 1972.

Kodály Zoltán: *Gyermeekkarok.* In: *uő. Visszatekintés I.* (szerk.: Bónis Ferenc), Zeneműkiadó, Budapest, 1974. 38–45. o.

Kodály Zoltán: *Zene az óvodában.* In: *uő. Visszatekintés I.* (szerk.: Bónis Ferenc), Zeneműkiadó, Budapest, 1974. 92–116. o.

Kodály Zoltán és Ádám Jenő: *Énekes könyv az általános iskola 2. osztálya számára,* Tankönyvkiadó, Budapest, 1993.

Laczkóné Pálfi Alojzia: *A „Kiss-testvérek” (adalékok Kiss Áron és Hegymegi Kiss Kálmán pedagógiai munkásságához). Vesszőparipáink – A Magyar Játéktársaság Közleményei I. Kiss Áron emlékezete.* Kecskemét–Budapest, 1990. 17–20. o.